

5. ביטוח אמהות

א. הגמלאות

ביטוח אמהות נכנס לתוקף ב-1 באפריל 1954 ונמנה עם חמשת ענפי הביטוח הראשונים שכוסו על ידי חוק הביטוח לאומי. במסגרת ביטוח אמהות מוענקות ליולדת הגמלאות האלה:

- **מענק אשפוז** - המענק נועד לממן את הוצאות הלידה והאשפוז של היולדת ושל היילוד, והוא משולם במישרין לבית החולים. מדצמבר 1993 משולם מענק אשפוז בשיעור מוגדל בלידת פג. בשנתיים הראשונות להחלת חוק ביטוח בריאות ממלכתי (בינואר 1995), אשפוזם של יולדות ושל יילודים, בכללם פגים, היה כלול בסל שירותי הבריאות שנקבעו בחוק, והוא מומן בידי המוסד לביטוח לאומי מסכומי הגבייה לענף אמהות. מינואר 1997 מענק האשפוז שוב משולם במישרין לבית החולים. כאשר הלידה מתרחשת בחו"ל, מענק האשפוז משולם במישרין ליולדת לאחר שהגישה תביעה.

סכום מענק האשפוז משתנה כדלקמן:

- בחודש ינואר מדי שנה הסכום מתעדכן על-פי נוסחה הקבועה בחוק ולפיה סך התשלום בעבור לידות רגילות ותשלום נוסף ללידת פג יהיה שווה לסכום שהיה משולם בעבור לידות אלה אילו לא היה הבדל בסכומי המענק בין לידה רגילה ללידת פג.
- בכל עת שמשרד הבריאות משנה את מחירו של יום אשפוז כללי, משתנה באותו שיעור גם סכום מענק האשפוז.
- בהתאם להחלטת הממשלה, במסגרת חוק ההסדרים. בשנים האחרונות שינתה הממשלה את הסכום במסגרת חוקי ההסדרים: באפריל 2005 הוא הוגדל ללידת פג בכ-50%; בינואר 2007 - הוגדל בעבור כל לידה ב-12.1%; באוגוסט 2009 הוגדל הסכום שוב בכ-10%; באפריל 2012 ב-0.2%; באוגוסט 2013 ב-10% ובנובמבר 2013 ב-3.87% נוספים. התערבות הממשלה בקביעת סכום מענק אשפוז היא בעצם אמצעי להזרמת תקציב לבתי חולים באמצעות המוסד לביטוח לאומי.
- **הוצאות הסעה לבית חולים** - המוסד לביטוח לאומי משתתף גם בהוצאות הסעה לבית חולים של יולדת. מ-16.3.2008 כל יולדת זכאית להסעה לבית החולים הקרוב למקום מגוריה. לפני כן יולדת היתה זכאית להסעה רק אם היא גרה במרחק רב מבית החולים.
- **מענק לידה** - המענק נועד לרכישת ציוד ראשוני ליילוד, והוא משולם במישרין ליולדת. עד יולי 2002 שיעור המענק היה אחיד ובלתי תלוי במספר הלידות הקודמות, ושיעורו היה 20% מהשכר הממוצע לפי חוק. באוגוסט 2003 חל שינוי בשיעור המענק מילד שני ואילך, והוא היה 6% מהשכר הממוצע. בינואר 2004 הוגדל השיעור לילד השני בלבד ל-9% מהשכר הממוצע. כאשר נולדים בלידה אחת שני ילדים או יותר, מענק הלידה גבוה יותר: לתאומים - סכום השווה לשכר הממוצע, ולכל ילד נוסף - עוד 50% מהשכר הממוצע. מינואר 2006 סכום מענק הלידה מחושב על פי הסכום הבסיסי.
- **דמי לידה** - גמלה זו נועדה לפצות יולדת עובדת על אובדן שכרה במהלך חופשת הלידה שהיא חייבת לקחת על פי חוק עבודת נשים. לדמי לידה זכאית יולדת עובדת - שכירה, עצמאית או הנמצאת בהכשרה מקצועית - אשר בתקופה שקדמה ללידה שולמו בעבורה דמי ביטוח בעד פרקי זמן הקבועים בחוק (**תקופת אכשרה**). דמי הלידה משולמים בעבור 7 או 14 שבועות,

בהתאם לתקופת האכשרה שהיא צברה (לפני שתוקן החוק במאי 2007, דמי לידה היו משולמים בעבור 6 או 12 שבועות). מנובמבר 1994 דמי הלידה ליום מחליפים את מלוא השכר או ההכנסה הממוצעת ליום שהיו ליוולדת בשלושת החודשים שקדמו להפסקת עבודתה (עם הלידה או לפנייה), ולא יותר מסכום מרבי הקבוע בחוק. מדמי הלידה נגבים במקור מס הכנסה, דמי ביטוח לאומי ודמי ביטוח בריאות.

את דמי הלידה אפשר להתחיל לקבל לפני מועד הלידה המשוער, אך אי אפשר לקבלם בעבור יותר ממחצית התקופה שהיוולדת זכאית לה. בתנאים מסוימים אפשר להאריך את חופשת הלידה בארבעה שבועות לכל היותר. החל ב-1998 גם גברים שחלקו את חופשת הלידה עם בנות זוגן יכולים לקבל דמי לידה, בתנאי שהאם חזרה לעבודה.

גם עובדות זרות זכאיות לדמי לידה. עם זאת בחוק ההסדרים 2003 נקבע, כי עובדות זרות השוהות בארץ ללא היתר כחוק אינן זכאיות לדמי לידה ולמענק לידה.

- **קצבת לידה** - הקצבה משולמת למי שילדה בלידה אחת שלושה ילדים או יותר, שנשארו בחיים פרק זמן הקבוע בחוק, והיא משולמת מדי חודש במשך 20 חודשים. גובהה נגזר מהסכום הבסיסי, והיא הולכת ופוחתת במהלך תקופת הזכאות.
- **גמלה לשמירת היריון** - גמלה זו משולמת לאישה עובדת, שבגלל סיבות רפואיות הקשורות להיריון נאלצת להפסיק את עבודתה ל-30 יום לפחות והיא אינה מקבלת בעבורם תשלום ממעסיקה או מכל גורם אחר. תקופת האכשרה המזכה בגמלה זו זהה לתקופה המזכה בדמי הלידה. מתחילת 1995 גובה הגמלה היה שכרה הממוצע של האשה בשלושת החודשים שקדמו להפסקת עבודתה ולא יותר מ-70% מהשכר הממוצע. בשנת 2000 תוקן החוק, והסכום המרבי לתשלום היה מלוא השכר הממוצע (משנת 2006 הוא מלוא הסכום הבסיסי).
- **קצבת מיוחדת ותגמול מיוחד** - קצבאות אלו משולמות אם היוולדת נפטרה בעת הלידה או בתוך שנה מיום הלידה: קצבה חודשית משולמת בעד כל יילוד שנולד באותה הלידה ושיעורה 30% מהשכר הממוצע למשך 24 חודשים. אם משולמת לילד קצבת שאירים או תלויים, הקצבה משולמת למשך 12 חודשים בלבד. תגמול מיוחד משולם לבן זוגה של הנפטרת, אם הפסיק לעבוד לשם טיפול בילד, בשיעור דמי פגיעה, עד 12 שבועות. קצבה זו משולמת לכ-10 מקרים מדי שנה.

ב. מגמות עיקריות

ב-2013 שולמו מענקי לידה ל-170 אלף יולדות בקירוב (לוח 2) - עלייה של 0.3% לעומת 2012. במקביל עלה מספר הנשים בגיל הפריון (15-44) ב-0.6%. יוצא אפוא שמספר הלידות לכל 1,000 נשים בגיל הפריון היה כ-92 ב-2013 בדומה ל-2012.

כ-50,500 מהלידות ב-2013 היו לידות ראשונות, כ-46,500 לידות שניות וכ-73,000 היו לידות שלישיות ויותר (לוח 1). כ-3,900 היו לידות תאומים וכ-90 היו לידות של שלישיות ויותר.

בין מענקי האשפוז ששולמו ב-2013, 2,657 שולמו בעבור לידות פגים, שמספרן ירד ב-56 בהשוואה ל-2012.

ב-2013 קיבלו דמי לידה כ-114 אלף נשים לעומת כ-112 אלף נשים ב-2012 - עלייה של 2.1%. מספר הנשים בגיל הפריון השייכות לכוח העבודה עלה בין שתי השנים ב-6.1%. מספר נשים שקיבלו דמי לידה על כל 1,000 נשים נשואות בכוח העבודה נשאר 129, כפי שהיה בשנת 2012.

ב-2013 שולמו מענקי לידה ל-170 אלף יולדות בקירוב - עלייה של 0.3% לעומת 2012

לוח 1

לידות חי לפי סדר הלידה (אחוזים), 2009-2013

שנה	סך הכל	לידה ראשונה	לידה שנייה	לידה שלישית	לידה רביעית ויותר
2009	100.0	29.8	27.1	20.0	23.1
2010	100.0	29.0	27.4	19.9	23.7
2011	100.0	29.6	27.4	19.7	23.3
2012	100.0	29.5	27.1	19.8	23.6
2013	100.0	29.7	27.4	19.7	23.2

לוח 2

נשים שקיבלו מענק לידה ודמי לידה (ממוצע חודשי), (מספרים מוחלטים ואחוזים), 2009-2013

שנה	קיבלו מענק לידה		קיבלו דמי לידה	
	מספרים מוחלטים	אחוז לעומת שנה קודמת	סך הכל	אחוז שינוי לעומת שנה קודמת
2009	157,702	3.5	97,715	4.4
2010	166,694	5.7	103,318	5.7
2011	163,402	-1.8	105,740	2.3
2012	169,166	3.5	112,014	5.9
2013	169,711	0.3	114,383	2.1

שיעור הנשים שקיבלו דמי לידה עלה במעט ב-2013 מ-66% ב-2012 לכ-67% ב-2013. גילן הממוצע של מקבלות דמי לידה נשאר כפי שהיה ב-2012 - 31.5. כ-95% מן הנשים שקיבלו דמי לידה היו שכירות והיתר - 5% - עצמאיות, חברות קיבוץ או חברות מושב שיתופי.

התפלגות הנשים לפי גובה דמי לידה ליום מצביעה על כך שבשנת 2013 כשליש קיבלו דמי לידה ליום בסכום שאינו עולה על מחצית השכר הממוצע במשק, וכרבע מהן - בסכום שמעל השכר הממוצע במשק. שיעור הנשים המקבלות דמי לידה מעל השכר הממוצע ירד, מ-24.9% ב-2012 ל-23.8% ב-2013, ובמקביל גדל חלקן של המקבלות עד מחצית השכר הממוצע - מ-32% ב-2012 ל-33.2% ב-2013.

מאחר שדמי הלידה הם בגובה שכר היולדת לפני הלידה, ההתפלגות לפי גובה דמי לידה מייצגת את התפלגות השכר של נשים אלה. בשנת 2013 היתה ההכנסה הממוצעת מעבודה של היולדות 7,193 ש"ח לחודש שהם כ-80% מהשכר הממוצע במשק, לעומת 7,227 ש"ח בשנת 2012 - שהם כ-82% מהשכר הממוצע.

סכום דמי הלידה, בדומה לשכר, משתנה על-פי מאפייני דמוגרפיה ותעסוקה:

- סכום דמי הלידה עולה ככל שעולה גיל האישה. ממוצע דמי הלידה ב-2013 היה 241 ש"ח ליום, שהם כ-80% מהשכר הממוצע. נשים עד גיל 24 קיבלו דמי לידה בשיעור של כ-46% מהשכר היומי הממוצע במשק, בעוד שבנות 35 ויותר קיבלו בשיעור שמעל השכר הממוצע במשק (106% ממנו).
- דמי הלידה ששולמו ביישובים במרכז הארץ היו גבוהים מאלה ששולמו בפריפריה. בסניפים תל אביב, כפר סבא ורמת גן, הסכום בממוצע ליום היה הגבוה ביותר (114%, 112% ו-110%

ב-2013 היתה ההכנסה הממוצעת מעבודה של היולדות 7,193 ש"ח לחודש שהם כ-80% מהשכר הממוצע במשק

לוח 3

מקבלות דמי לידה לפי גובה דמי הלידה ליום כאחוז מהשכר היומי הממוצע (מספרים מוחלטים ואחוזים), 2009–2013

שנה	סך כל המקבלות (מספרים)	עד 1/4 השכר הממוצע	1/2-1/4 השכר הממוצע	3/4-1/2 השכר הממוצע	מלוא השכר הממוצע עד 3/4	יותר מהשכר הממוצע
2009	97,715	7.1	23.8	27.3	19.2	24.6
2010	103,318	7.7	24.7	26.6	16.9	24.1
2011	105,740	7.4	24.8	26.4	16.9	24.5
2012	112,014	7.4	24.5	26.1	17.1	24.9
2013	114,383	8.2	25.0	26.0	17.0	23.8

מהשכר הממוצע במשק בהתאמה), ואילו בבני ברק ובנצרת הוא היה הנמוך ביותר (61% ו-59% מהשכר הממוצע במשק בהתאמה).

בשנת 2013 עלה מספר הגברים שקיבלו דמי לידה - מ-425 ב-2012 ל-447 ב-2013, כלומר יחס של ארבעה לגברים ל-1,000 נשים. בין 2009 ל-2013 היתה עלייה עקבית במספר הגברים שקיבלו דמי לידה, מ-285 ל-447.

ב-2013 עלה מספר הגברים שקיבלו דמי לידה - מ-425 ב-2012 ל-447 ב-2013

ג. היקף התשלומים

בשנת 2013 גדל היקף תשלומי הגמלאות בענף אמהות ב-5.5% (במחירים קבועים) בהשוואה ל-2012 (לוח 4). תשלומי מענק אשפוז ודמי לידה היוו כ-93% מהם. העלייה בסך התשלומים היא בעיקר תוצאה של גידול במספר הלידות ועלייה חדה בתעריפי יום האשפוז בבתי חולים. ב-2013 עלה סכום האשפוז בשיעור מצטבר של כ-14%. חלקם של תשלומי הענף בכלל תשלומי הביטוח הלאומי עלה מ-8.4% ב-2012 ל-8.7% ב-2013, והוא נמצא במגמת עלייה משנת 2006 (חוץ משנת 2011).

לוח 4

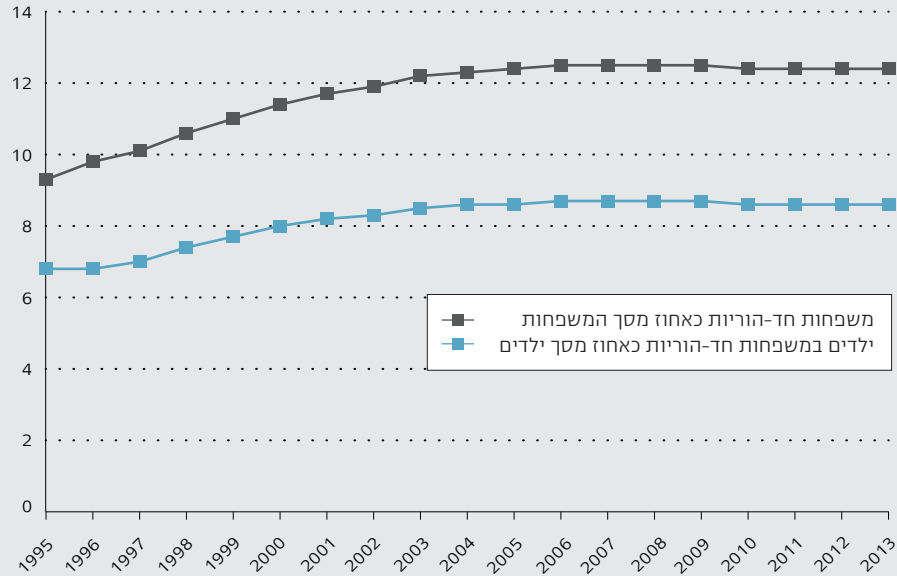
תשלומים לגמלאות אמהות (אלפי ש"ח, מחירי 2013), 2009–2013

שנה	סך כל תשלומי גמלאות	אשפוז	מענק לידה	דמי לידה	שמירת הריון
2009	4,714,621	1,956,298	179,951	2,410,082	150,793
2010	5,039,281	2,171,308	188,269	2,502,585	159,778
2011	5,200,708	2,220,288	186,109	2,609,663	164,965
2012	5,565,249	2,383,016	192,594	2,792,769	181,249
2013	5,869,242	2,509,461	193,735	2,957,989	192,982

משפחות חד-הוריות

עד שנת 2010, אוכלוסיית המשפחות החד-הוריות בישראל התרחבה מעבר לקצב הגידול של כלל המשפחות עם ילדים ומאז ניכרת התייצבות בשיעורן (ר' התרשים שלהלן). ב-1995 היו המשפחות החד-הוריות 9.3% מסך המשפחות עם ילדים, ב-2009 - 12.5%, ומאז שיעורן בכלל

שיעור המשפחות החד-הוריות בכלל המשפחות עם ילדים, ושיעור הילדים בהן בכלל הילדים, 1995-2013

המשפחות עם ילדים הוא 12.4%. גם שיעורם של הילדים במשפחות האלה גדל, אם כי בקצב מתון יותר - מ-6.8% ב-1995 ל-8.6% ב-2013.

בין השנים 1995 ל-2013 הוכפל מספר המשפחות החד-הוריות, מ-76,200 ל-136,708. במקביל אחוז הרווקות בראשן עלה בהתמדה מ-15.4% ב-1998 ל-24.4% ב-2013. בשנים אלה נצפתה גם ירידה עקבית במספר הגברים שעמדו בראש המשפחות הללו - מ-5% ב-1998 עד 3% ב-2013. בראשן של הרוב המוחלט של המשפחות החד-הוריות (97%) עומדת אפוא אישה.

האמהות במשפחות החד-הוריות מבוגרות יותר מכלל האמהות: רק 2% מהן בנות פחות מ-34 לעומת 39% מהאמהות במשפחות עם שני הורים. כ-36% מהן בנות 44 ויותר לעומת 22% במשפחות עם שני הורים, וגילן הממוצע הוא 42 לעומת 38 אצל האמהות הנשואות.

במשפחות החד-הוריות מספר קטן של ילדים. ביותר ממחציתן, 55%, יש ילד אחד לעומת 31% במשפחות עם שני הורים, ורק בכ-15% יש שלושה ילדים ויותר, לעומת 38% במשפחות עם שני הורים. מספר הילדים הממוצע בהן הוא 1.7 לעומת 2.4 במשפחות עם שני הורים.

המשפחות היהודיות מהוות 92% מסך המשפחות החד-הוריות, לעומת 84% משקלן בכלל האוכלוסייה, והמשפחות הלא-יהודיות מהוות 8% מן המשפחות החד-הוריות לעומת 16% - משקלן בכלל האוכלוסייה. הבדלים אלה מוסברים במבנה המסורתי יותר שבחברה הלא-יהודית.

מאפייני תעסוקה וכלכלה

בשנים שלאחר חקיקת חוק משפחות חד-הוריות (1992) נצפתה מגמת עלייה בשיעור המשפחות החד-הוריות שהיו זכאיות לקבל גמלאות קיום מהמוסד. משנת 2001, שבה הוחמרו תנאי הזכאות

לקבלת גמלאות קיום, המגמה התהפכה ושיעור המשפחות האלה נמצא במגמת ירידה. כך, בשנת 2000 53% מכלל המשפחות החד-הוריות קיבלו מהמוסד גמלאות קיום ובשנת 2013 ירד שיעורן לכמחצית מכך - 26%.

בהבחנה לפי לאום, מספר המשפחות הלא יהודיות שקיבלו קצבאות קיום בשנים הנסקרות עלה עלייה מתמדת, כלומר לא נמצא אותו היפוך במגמה שנמצא בקרב כלל המשפחות החד-הוריות. שיעור הזכאים לגמלה מבין המשפחות החד-הוריות הערביות הגיע ל-60% ב-2013 לעומת 26% בקרב המשפחות היהודיות. הבדלים אלה נעוצים בהבדלים בשיעורי ההשתתפות בכוח העבודה בין נשים יהודיות לנשים ערביות.

בחינת מגמות התעסוקה מצביעה על כך ששיעור התעסוקה של האמהות החד-הוריות הולך וגדל במהלך השנים בדומה לאמהות הנשואות, אם כי שיעורי התעסוקה בקרבן גבוהים בהרבה. בשנת 1998, 68% מהחד-הוריות היו מועסקות לעומת 53% מהנשואות, וב-2011 הגיעו שיעורים אלה לכ-80% וכ-61% בהתאמה.

כצפוי, שיעור הנשים העובדות בקרב החד-הוריות שמקבלות גמלה מהביטוח הלאומי היה נמוך משיעורן של חד-הוריות שאינן מקבלות גמלה. עם זאת, שיעורן דומה לזה של הנשים הנשואות.